

การศึกษาภูมินามโดยเครือข่ายชุมชนในตำบลเมืองบางขลัง อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย*

A Study of Toponyms of Muang Bangkhlang Community Network, Sawankhalok District, Sukhothai Province

ขวัญชนก ไนจริญญ์¹, กฤษณา ชาญณรงค์², รัตนาดี ปาแปง³, เมศิณี ภัทรมูทธา⁴

Khwanchanok Naijarun¹, Krisana Chanarong², Ruttanawadee Papang³,

Mesineee Pattaramuta⁴

บทคัดย่อ

งานวิจัยฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนในการสำรวจและเก็บข้อมูลภูมินามในตำบลเมืองบางขลังและวิเคราะห์คุณค่าภูมินามด้านความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรมที่ปรากฏในภูมินามดำเนินการสร้างเครือข่ายชุมชนตามวิธีวิทยาของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) และวิเคราะห์คุณค่าของภูมินามโดยใช้การพรรณนาวิเคราะห์ผลการวิจัยพบว่าเครือข่ายที่สร้างมีความเข้าใจในกระบวนการวิจัยและสามารถปฏิบัติการวิจัยได้จากการวิเคราะห์คุณค่าของภูมินาม พบว่า ภูมินามสะท้อนให้เห็นความหลากหลายทางชีวภาพด้านภูมิศาสตร์และภูมินิเวศวิทยา จำนวน 92 ชื่อ และความหลากหลายทางวัฒนธรรมด้านภูมิวัฒนธรรมและภูมิชื่อบุคคล จำนวน 69 ชื่อ

คำสำคัญ : ภูมินาม, เครือข่ายชุมชน, ตำบลเมืองบางขลัง

Abstract

This research aims to establish a community network to survey and collect toponyms of MuangBangkhlang, and analyze the value of toponyms in term of biodiversity and culture. The community network was set up at MuangBangkhlang Sawankhalok, Sukhothai through Methodology of Community-base Research (CBR). The data were collected by using a structured interview and analyzed by content analysis. The results showed that the community network understood the research methodology and could conduct research. The data analysis of the value of toponyms indicated that there were 96 names of geography and landscape and 69 names of

* งานวิจัยฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย เรื่อง การศึกษาภูมินามโดยเครือข่ายชุมชนตำบลเมืองบางขลัง อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย ได้รับงบประมาณสนับสนุนการวิจัยจากโครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษาและการพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ ของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา

*¹⁻⁴อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

*¹⁻⁴Instructor in Thai Language Department, Faculty of Humanities and Social Science, Pibulsongkram Rajabhat University

culture and personal names.

Keywords: toponyms, Community network, Muang Bangkhlang

บทนำ

ภูมินาม (Toponym) คือ คำนามที่ใช้เรียกขานสถานที่ที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่ทั่วไป มักตั้งและกำหนดให้มีความแตกต่างเบื้องต้นทางพื้นที่ เพื่อให้สามารถบ่งบอกสถานที่ต่างๆ ได้อย่างจำเพาะเจาะจง (ไพฑูริย์ ปิยะปรภรณ์, 2537: 49) ผู้ตั้งภูมินามส่วนมาก เป็นผู้คนที่อยู่ในถิ่นฐานนั้นๆ และด้วยเหตุที่การตั้งชื่อเรียกสถานที่หรือภูมินามเกี่ยวข้องกับผูกพันกับคน ทำให้ภูมินามมีนัยบางประการที่สามารถบ่งบอกถึงวิถีคิด วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในสถานที่นั้นได้ (โอฬาร รัตนภักดี และวิมลศิริ กลิ่นบุปผา, 2551: 16) และสุจิตลักษณ์ ดีผดุง (2543:51) กล่าวว่าการศึกษาภูมินามมักมุ่งเน้นการศึกษาประวัติความเป็นมาและความสำคัญของชื่อเรียกสถานที่นั้นๆ หรืออาจมุ่งเน้นการศึกษาเพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นเกิดความสนใจ และตระหนักถึงคุณค่าของถิ่นฐานที่อยู่ ชนบทรรมนิยม วิถีชีวิตสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น หรือเรียกโดยรวมว่าความหลากหลายทางชีวภาพและความหลากหลายทางวัฒนธรรมของพื้นที่ได้อีกด้วย

ความหลากหลายทางชีวภาพ คือ องค์รวมของความหลากหลายของสรรพชีวิตในทุกระดับ ที่อาศัยอยู่ร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ความหลากหลายทางชีวภาพไม่ได้หมายรวมแต่เพียงสิ่งมีชีวิตเท่านั้น แม้สิ่งไม่มีชีวิตแต่ดำรงอยู่ในพื้นที่เดียวกันก็ถือเป็นความหลากหลายทางชีวภาพ ดังนั้น ความหลากหลายทางชีวภาพจึงก่อให้เกิดระบบนิเวศวิทยา เกิดการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของสิ่งมีชีวิต และสิ่งไม่มีชีวิต (วิสุทธิ ไบไม้, 2557: 21) และสมุณดา พรหมบุญ (2545: 5) กล่าวว่า ความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity) มี 3 ระดับ

สรุปได้ดังนี้ 1) ความหลากหลายทางพันธุกรรม (Genetic diversity) 2) ความหลากหลายของชนิดหรือชนิดพันธุ์ของสิ่งมีชีวิต (species diversity) และ 3) ความหลากหลายของระบบนิเวศ (ecological diversity)

ส่วนความหลากหลายทางวัฒนธรรม คือ ความแตกต่างทางวัฒนธรรมของคนในแต่ละสังคมที่มีความเชื่อ วิถีชีวิต ภาษา ค่านิยม ที่แตกต่างกัน วัฒนธรรมถูกกำหนดขึ้นมาเพื่อให้มนุษย์ยึดถือเป็นมาตรฐานในการดำเนินชีวิตร่วมกัน สร้างความหมายและความเข้าใจในสิ่งต่างๆ ร่วมกัน ประกอบไปด้วยต้นทุนทางสังคม คือ ความเชื่อ ระบบการปกครอง ระบบกลไกของบรรพบุรุษ และอื่นๆ และต้นทุนทางวัฒนธรรม คือ ประเพณี พิธีกรรม ศิลปะการแสดง อาหารการกิน และยารักษาโรค (สุชาติ แสงทอง, 2558: 40) และยศ สันตสมบัติ (2556: 14-15) ให้ความหมายของวัฒนธรรมว่า วัฒนธรรมมักจะเน้นถึงระบบความเชื่อ (belief system) และค่านิยมทางสังคม (social values) วัฒนธรรมไม่ใช่พฤติกรรมที่สังเกตเห็นได้ แต่เป็นระบบความเชื่อและค่านิยมทางสังคมซึ่งอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมมนุษย์ วัฒนธรรมคือกฎระเบียบหรือมาตรฐานของพฤติกรรมที่คนในสังคมยอมรับ วัฒนธรรมคือวิถีชีวิต (way of life) ของคนในสังคม

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจจะศึกษาภูมินามที่ปรากฏตำบลเมืองบางซ่ง อำเภอสุวรรณคโลก จังหวัดสุโขทัย ทั้งในแง่ประวัติความเป็นมา และคุณค่าของภูมินามในด้านของความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรม เพื่อจะได้ข้อมูลสำหรับการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ และเข้าใจลักษณะทางกายภาพ สังคม และวัฒนธรรมของตำบลเมืองบางซ่งในเชิงลึกยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์

- 1) สร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อสำรวจและเก็บข้อมูลภูมินามของสถานที่ในตำบลเมืองบางซ่ง
- 2) วิเคราะห์คุณค่าภูมินามด้านความหลากหลายทางชีวภาพและความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในภูมินาม

ขอบเขตของโครงการวิจัย

- 1) งานวิจัยครั้งนี้ศึกษาที่มาของชื่อสถานที่ที่ปรากฏในตำบลเมืองบางซ่ง จำนวน 9 หมู่บ้าน ทั้งสถานที่ที่ยังมีหลักฐานในปัจจุบัน และสถานที่ที่หลงเหลือเพียงร่องรอย แต่ไม่ปรากฏลักษณะพื้นที่ตามคำเรียกนั้นๆ แล้วในปัจจุบัน
- 2) งานวิจัยฉบับนี้เลือกศึกษาเฉพาะภูมินามที่สะท้อนให้เห็นความหลากหลายทางชีวภาพ และความหลากหลายทางวัฒนธรรม โดยจะนำเสนอเฉพาะชื่อที่ปรากฏลักษณะดังกล่าวมาเท่านั้น

กรอบแนวคิด

งานวิจัยฉบับนี้ใช้กรอบในการวิเคราะห์ข้อมูลภูมินาม ตามลักษณะความหลากหลายทางชีวภาพและความหลากหลายทางวัฒนธรรมจำแนกได้ดังนี้

ความหลากหลายทางชีวภาพ ประกอบด้วย ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ การดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตในพื้นที่เดียวกัน แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือภูมิศาสตร์และภูมินิเวศวิทยา

ความหลากหลายทางวัฒนธรรม คือ ความแตกต่างทางวัฒนธรรมของคนในแต่ละชุมชน เช่น ความเชื่อ ค่านิยม วิถีชีวิต เป็นสิ่งที่คนในชุมชนยึดถือเป็นบรรทัดฐานในการดำรงชีวิตร่วมกัน แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ ภูมิวัฒนธรรมและภูมิบุคคล

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยมีเป้าหมายให้เกิดเครือข่าย ที่มีความพร้อมส่งเสริมกิจกรรมสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์และมรดกวัฒนธรรม การดำเนินการวิจัยแบ่งเป็น 4 ขั้นตอน

- 1) การสร้างทีมวิจัยชุมชนโดยคัดเลือกนักวิจัยชุมชนซึ่งต้องเป็นบุคคลที่อยู่ในชุมชน นักวิจัยในทีมวิจัยต้องมีหลากหลายอาชีพ เช่น ครู เกษตรกร ผู้ใหญ่บ้าน และทีมวิจัยชุมชนต้องปฏิบัติงานตามหลักวิธีวิทยาของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR)

- 2) การวางแผนเก็บข้อมูลวิจัยของทีมวิจัยชุมชนดำเนินการดังนี้

- 2.1 แบ่งทีมวิจัยชุมชนออกเป็น 3 กลุ่ม แต่ละกลุ่มรับผิดชอบเก็บข้อมูล ภูมินาม กลุ่มละ 3 หมู่บ้าน รวมเป็น 9 หมู่บ้านในตำบลเมืองบางซ่ง

- 2.2 กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ดังนี้

- 2.2.1 ต้องเป็นผู้มีอายุไม่น้อยกว่า 60 ปี และอาศัยอยู่ในตำบลเมืองบางซ่งมาไม่น้อยกว่า 50 ปี (การกำหนดอายุผู้ให้ข้อมูลจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาด้านการเปลี่ยนแปลงหรือปรับเปลี่ยนชื่อสถานที่ที่ใช้ในอดีตว่าเหมือนหรือแตกต่างกับปัจจุบัน) หรือ

- 2.2.2 เป็นผู้มีส่วนร่วมในเหตุการณ์ที่ส่งผลต่อการตั้งนามสถานที่

- 2.3 คัดเลือกผู้ให้ข้อมูล

- 2.4 ลงเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์ประเภทมีโครงสร้าง

- 3) การนำข้อมูลที่ได้นำมาเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

- 3.1 รวบรวมข้อมูลทั้งหมดเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของภูมินามในตำบลเมืองบางซ่งและการปรับเปลี่ยนหรือเปลี่ยนแปลงชื่อของสถานที่เปรียบเทียบกับอดีตและปัจจุบัน

- 3.2 วิเคราะห์คุณค่าของภูมินามในตำบลเมืองบางซ่ง เข้าตามกรอบของการวิจัย

4) การสรุปผลการวิจัย

สรุปและอภิปรายผลงานวิจัย นำเสนอในรูปแบบของการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive analysis)

ผลการศึกษา

การสร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อสำรวจภูมิานามในตำบลเมืองบางซัง ได้ผลการวิจัยดังนี้ เครือข่ายชุมชน คือ กลุ่มคนในชุมชนตำบลเมืองบางซังที่มีจุดมุ่งหมายเดียวกันในการทำงานร่วมกัน ลักษณะเครือข่ายประกอบไปด้วย ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นแกนนำ มีหน้าที่ในการค้นหาเครือข่ายบุคคลเข้าร่วมงาน เพื่อให้การดำเนินงานสำเร็จลุล่วงเป็นไปตามวัตถุประสงค์ ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นเครือข่าย เป็นผู้สนับสนุนการทำงานของแกนนำ เช่น การอำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูล การให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ เป็นต้น ทั้งนี้บุคคลที่เข้ามาเป็นเครือข่ายชุมชนในการสำรวจข้อมูลภูมิานามตำบลเมืองบางซัง เป็นบุคคลที่อาศัยอยู่ในตำบลเมืองบางซัง ดังนั้นเครือข่ายที่เข้าร่วมเป็นนักวิจัยจึงเป็นผู้ที่รู้จักท้องถิ่น สถานที่สำคัญของท้องถิ่นเป็นอย่างดี ซึ่งถือเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการสำรวจภูมิานามเนื่องมาจากตำบลเมืองบางซังเป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์มายาวนาน มีการเปลี่ยนผ่านยุคสมัยสืบต่อมายาวนาน ดังนั้นการศึกษาภูมิานามที่ปรากฏในตำบลจึงมีบางสถานที่ที่ไม่ปรากฏลักษณะทางกายภาพตามชื่อเรียกแล้ว เช่น บึงพลับ ปัจจุบันไม่มีร่องรอยความเป็นแหล่งน้ำสำหรับการเกษตรกรรม เนื่องจากชาวบ้านทำดินมาถมและปรับพื้นที่กลายเป็นทุ่งนา จุดเด่นของเครือข่ายคือจะสามารถชี้ตำแหน่งที่ตั้งได้ว่า ในบริเวณนั้นเดิมเป็นสถานที่ใดซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการบันทึกประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่บางครั้งในปัจจุบันอาจมีการละเลยหรือลบเลือนไปตามกาลเวลา

กลไกในการทำงานของเครือข่ายเป็นกลไกที่มีประสิทธิภาพ เนื่องจากการคัดเลือกบุคคลที่จะ

เข้ามาเป็นนักวิจัยในฐานะเครือข่ายชุมชน ได้มาจากความสมัครใจของบุคคล ไม่ใช่การบังคับด้วยหน้าที่หรือผลประโยชน์ รูปแบบและกระบวนการขับเคลื่อนของเครือข่ายเป็นไปอย่างมีระบบทุกขั้นตอน ทุกคนที่เป็นเครือข่ายชุมชนมีความเข้าใจขั้นตอนกระบวนการทำงาน และเข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนเอง มีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างชัดเจน เช่น ในการเก็บข้อมูลเครือข่ายชุมชนจะแบ่งกลุ่มลงพื้นที่แต่ละหมู่บ้าน เป็น 3 กลุ่ม แต่ละกลุ่มรับผิดชอบในการเก็บภูมิานามของแต่ละหมู่บ้าน จำนวน 3 หมู่บ้าน รวมเป็น 9 หมู่บ้าน เป็นต้น ในขณะเดียวกันกระบวนการทำงานก็มีความยืดหยุ่นในขั้นตอนและวิธีการ ดังนั้นบรรยากาศในการทำงานจึงเป็นบรรยากาศที่ผ่อนคลาย ก่อให้เกิดการเรียนรู้การทำงานอย่างแท้จริง ก่อให้เกิดความสำเร็จของงานตามแผนที่ได้วางไว้

การดำเนินการสร้างเครือข่ายชุมชน มีการดำเนินการตามวิธีวิทยา (Methodology) ของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR : Community – base Research) ตามแนวคิดของกาญจนา แก้วเทพ (2553: 44) ผลการดำเนินการสร้างเครือข่ายชุมชนได้เครือข่ายที่เป็นแกนนำจำนวน 16 คน เครือข่ายเหล่านี้จะเป็นผู้นำในการสร้างงานวิจัย โดยเข้ามามีส่วนร่วมในงานวิจัยตั้งแต่การพัฒนาโจทย์วิจัย ออกแบบการวิจัยและวางแผนการเก็บข้อมูล ร่วมกันตกผลึกข้อมูล วางแผนการใช้ประโยชน์จากข้อมูล สำหรับงานวิจัยฉบับนี้มีการนำผลการเก็บข้อมูลภูมิานามเข้าไปเป็นฐานในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในตำบลเมืองบางซัง เมื่อดำเนินการทุกขั้นตอนแล้วเสร็จแกนนำและเครือข่ายชุมชนมีการประชุมเพื่อสรุปงานและถอดบทเรียนที่ได้จากการวิจัยร่วมกัน

คุณค่าของภูมิานามสะท้อนความหลากหลายทางชีวภาพในชุมชนจากการศึกษา พบภูมิานามที่สะท้อนให้เห็นความหลากหลายทางชีวภาพที่ปรากฏในตำบลเมืองบางซังตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จำแนกออกเป็น 2 ประเภท คือ ภูมิศาสตร์

เป็นการสะท้อนภาพลักษณะพื้นที่ภูมิประเทศทางกายภาพ และภูมินิเวศวิทยา เป็นการสะท้อนสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตตามธรรมชาติ คือพรรณสัตว์ชนิดต่างๆ และพรรณพืชประเภทต่างๆ ที่ปรากฏผ่านการตั้งชื่อ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ภูมิศาสตร์

จากการศึกษาภูมินาม แสดงให้เห็นว่าตำบลเมืองบางขลังมีลักษณะทางภูมิศาสตร์หลากหลายรูปแบบ แบ่งไปตามลักษณะภูมิประเทศ ดังปรากฏภูมินามที่เกี่ยวข้องกับลักษณะทางภูมิศาสตร์จำนวน 60 ชื่อ ประกอบด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์จำแนกเป็น 7 ลักษณะ ได้แก่

1.1 ลักษณะทางภูมิประเทศที่เป็นแหล่งน้ำลักษณะทางภูมิประเทศของตำบลเมืองบางขลังมีแม่น้ำไหลผ่าน คือ แม่น้ำฝางกระดาน จากการศึกษาลักษณะพื้นที่พบว่านอกจากแม่น้ำฝางกระดานแล้วยังปรากฏลักษณะของแหล่งน้ำอื่นๆ ด้วย จึงพบภูมินามที่เป็นแหล่งน้ำจำนวน 30 ชื่อ แบ่งออกเป็น 6 ประเภท คือ 1) คลอง ปรากฏ จำนวน 16 ชื่อ เช่น คลองน้ำต่วน คลองสีพัน คลองลาว เป็นต้น 2) แม่น้ำ ปรากฏ จำนวน 1 ชื่อ ได้แก่ แม่น้ำฝางกระดาน 3) บึง ปรากฏจำนวน 2 ชื่อ ได้แก่ บึงพลับ และบึงอีหิง 4) เหมือง ปรากฏจำนวน 5 ชื่อ เช่น เหมืองตาขึ้น เหมืองครุพวง เหมืองตาออย 5) ฝาย ปรากฏจำนวน 5 ชื่อ เช่น ฝายตาหมด ฝายนครพระราม ฝายมะโกมาลัย 6) วัง ปรากฏจำนวน 2 ชื่อ ได้แก่ บ้านวังหมัน และคลองวังควายทั้งนี้อาจเนื่องมาจากน้ำเป็นสิ่งสำคัญในการอุปโภคบริโภค คนจึงนิยมตั้งบ้านเรือนริมน้ำ นอกจากนี้คนส่วนมากในพื้นที่มีอาชีพเกษตรกรรม ความต้องการน้ำสำหรับเพาะปลูกจึงมีมากขึ้นทำให้เกิดแหล่งน้ำจำนวนมากทั้งแหล่งน้ำที่เกิดตามธรรมชาติและแหล่งน้ำที่มนุษย์สร้างขึ้น จากการศึกษาพบการตั้งชื่อแหล่งน้ำปรากฏให้เห็นความสัมพันธ์ของความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรม เช่น คลองลาว ปรากฏให้เห็นความหลากหลายทางชีวภาพ คือ ภูมิประเทศที่เป็นคลอง และมีความสัมพันธ์กับความหลากหลาย

หลายทางวัฒนธรรมด้านประวัติศาสตร์ คือชาติพันธุ์ที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น ดังปรากฏตามภูมินามคือ คลองลาวนี้สร้างโดยใช้แรงงานของลาว (คนที่อพยพมาจาก อ.เถิน จ.ลำปาง) ที่เข้ามาตั้งหลักปักฐานอยู่ในตำบลเมืองบางขลังและรับจ้างใช้แรงงาน ปัจจุบันคลองลาวเหลือเพียงสภาพพื้นที่เป็นคลองแต่ไม่มีน้ำ บึงพลับ สะท้อนให้เห็นความหลากหลายทางชีวภาพคือลักษณะภูมิประเทศและพรรณพืชบริเวณนั้น ปัจจุบันบึงพลับไม่ปรากฏลักษณะของแหล่งน้ำแล้ว เนื่องจากชาวบ้านนำดินไปถมและใช้พื้นที่นี้ในการทำนาแทน

1.2) ลักษณะทางภูมิประเทศที่เป็นภูเขา/หน้าผา ในพื้นที่มีภูเขาที่สำคัญ ได้แก่ เขาวงเดื่อ และเขาวงพระจันทร์ จากการศึกษาพบว่า การตั้งนามสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างความหลากหลายทางชีวภาพและความหลากหลายทางวัฒนธรรม ดังนั้นเขาวงเดื่อเป็นลักษณะการเรียกชื่อตามภูมิประเทศที่เป็นภูเขา และเป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์บ่งบอกว่าตำบลเมืองบางขลัง เป็นจุดยุทธศาสตร์ในการรบกับข้าศึกสมัยก่อน เนื่องจากบนยอดเขามีสถานที่ คือ หอคอยรบ (สำหรับดูข้าศึกที่จะตีเมือง) และดินเขามีลานหลบภัย (สำหรับลี้ภัยของชาวเมือง) ส่วนเขาวงพระจันทร์หรือเขาดงข่า (เดิมบนเขานี้มีต้นข่าขึ้นจำนวนมาก สันเกตจากคำว่า ดง แสดงให้เห็นถึงความหนาแน่นของพืชพรรณ แต่ในปัจจุบันไม่มีต้นข่าแล้ว) เป็นภูเขาที่มีความศักดิ์สิทธิ์เนื่องจากปรากฏศาสนสถานโบราณหลายแห่ง เช่น ซากเจดีย์โบราณ ป่อน้ำทิพย์

ภูมินามที่สะท้อนให้เห็นลักษณะภูมิประเทศที่เป็นภูเขาและหน้าผา ปรากฏจำนวน 8 ชื่อ ดังนี้

1) ภูเขา ปรากฏจำนวน 6 ชื่อ ได้แก่ เขาวงเดื่อ เขาดงข่า วัดเขาวงเดื่อ วัดคีรีคงคาราม เขาวงพระจันทร์ เขาพระเขาเถร

2) หน้าผา ปรากฏจำนวน 2 ชื่อ ได้แก่ ผาแดง ถ้ำผาแดง

1.3 ลักษณะทางภูมิประเทศที่เป็นถ้ำ เนื่องจากในตำบลเมืองบางขลังมีภูเขาจึงปรากฏถ้ำ

อยู่บนภูเขาด้วย จากการเก็บข้อมูลพบการตั้งชื่อถ้าปรากฏจำนวน 5 สถานที่ ได้แก่ ถ้าค้างคาว ถ้าหมาจิ้งจอก ถ้าลิง ถ้าผาแดง และถ้าอดลักษณะการตั้งชื่อถ้าชาวบ้านตั้งชื่อจากลักษณะที่ปรากฏของแต่ละถ้า เช่น ถ้าที่มีค้างคาวอาศัยอยู่ จะเรียกว่าถ้าค้างคาว ถ้าที่เป็นช่องเล็ก ๆ และลึก เคยมีคนเข้าไปก็เข้าไปได้ไม่นานต้องรีบออกเพราะไม่มีอากาศหายใจทำให้อดมากจึงเรียกว่า ถ้าอด ปัจจุบันถ้าจิ้งจอกและถ้าลิงเหลือเพียงแค่ตัวถ้า ไม่ปรากฏจิ้งจอกและลิงแล้ว

1.4 ลักษณะทางภูมิประเทศที่เป็นเส้นทางหรือถนน มี 2 ชื่อ ดังนี้ ถนนพระร่วง และถนนคนเกณฑ์จากชื่อถนนเป็นการตั้งนามที่สะท้อนให้เห็นลักษณะภูมิประเทศที่มีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือ ถนนคนเกณฑ์ จากภูมินามพบว่า ถนนเส้นนี้สร้างขึ้นจากน้ำพักน้ำแรงของคนในชุมชนร่วมกันสร้าง เพื่อสร้างความสะดวกสบายในการคมนาคมระหว่างหมู่บ้าน ปัจจุบันถนนคนเกณฑ์เป็นถนนลาดยางสายหลักของตำบล และถนนพระร่วง ตั้งชื่อจากตำนาน และความเชื่อว่าพระร่วงเป็นผู้สร้างถนนเส้นนี้ขึ้นด้วยวาจาสิทธิ์ ปัจจุบันถนนพระร่วงเหลือเพียงเส้นแนวปรากฏให้เห็นบางส่วนเท่านั้น เพราะชาวบ้านทำลายบางส่วนของถนนพระร่วงเพื่อใช้เป็นพื้นที่เกษตรกรรม

1.5 ลักษณะทางภูมิประเทศที่เป็นหินและแร่ธาตุ ปรากฏจำนวน 5 ชื่อ ดังนี้

1) หิน ภูมินามที่สะท้อนให้เห็นลักษณะของพื้นที่ที่มีหินปรากฏอยู่มากใช้คำว่าหิน หรือ คำว่า ศิลา จากการเก็บข้อมูลภาคสนามในตำบลเมืองบางขลัง พบว่ามีภูมินามที่ปรากฏลักษณะของพื้นที่ที่เป็นหินจำนวน 2 ชื่อ ได้แก่ วัดเกาะหินตั้ง และบ่อตัดศิลาแลงปัจจุบันบ่อตัดศิลาแลงเหลือเพียงร่องรอยที่เป็นบ่อและมีแนวศิลาแลงจมดินอยู่ในบริเวณนั้น

2) แร่ธาตุ จากการศึกษาภูมินามพบสถานที่ที่สะท้อนให้เห็นแร่ธาตุ จำแนกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ทองคำ และข้าวตอกพระร่วง

(แร่ไพไรต์ (PYRITE)) จากชื่อนามถ้าทองคำ และข้าวตอกพระร่วง ปัจจุบันถ้าทองคำไม่มีทองคำให้เห็นแล้ว จากการศึกษาพบว่าในอดีตคนโบราณไปขุดทองคำบริเวณถ้ำนี้ และนำมาร่อนริมแม่น้ำฝากระดาน ส่วนข้าวตอกพระร่วงเป็นเครื่องรางศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของคนเมืองบางขลัง เชื่อกันว่าพระร่วงโปรยข้าวกันบาตรลงที่หน้ามณฑปโบราณ วัดโบสถ์ และกล่าววาจาสิทธิ์ขอให้ชาวกลายเป็นหินและเกิดคุณกับผู้เชื่อถือศรัทธา ปัจจุบันข้าวตอกพระร่วงยังคงปรากฏอยู่ในบริเวณหน้ามณฑปโบราณของวัดโบสถ์ และมีนักท่องเที่ยวไปคั่นหามาบูชาอยู่เสมอ

1.6 ลักษณะทางภูมิประเทศที่เป็นที่สูงเนิน หรือที่ดอน ลักษณะทางภูมิประเทศที่สะท้อนให้เห็นว่าในพื้นที่ตำบลเมืองบางขลังบางพื้นที่เป็นพื้นที่เนิน ปรากฏคำให้เห็นจำนวน 1 คำ คือ คำว่า มูน หมายถึง เนิน, โดก, จอม เช่นมูนดิน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 916) ภูมินามที่ปรากฏให้เห็นลักษณะภูมิประเทศที่เป็นที่สูง เนินหรือที่ดอน ปรากฏจำนวน 1 คำ แยกเป็น 2 สถานที่ คือ คลองทรายมูน และวัดคลองทรายมูน

1.7 ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นพื้นที่ริมน้ำเนื่องจากในตำบลเมืองบางขลัง มีแหล่งน้ำหลายแห่ง จากสภาพภูมิประเทศที่เป็นแหล่งน้ำทำให้เกิดลักษณะภูมิประเทศอีกลักษณะหนึ่ง คือ ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นพื้นที่ริมน้ำ คำที่เกี่ยวข้องกับภูมิประเทศนี้มีจำนวน 2 คำ คือ “ท่า” หมายถึง ที่สำหรับขึ้นลงริมน้ำ หรือฝั่งน้ำสำหรับขึ้นลง (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547: 325) และ “ปาก” หมายถึง ดันทางเข้าออก (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547: 435)

จากการศึกษาภูมินาม พบว่ามีจำนวน 4 ชื่อที่สะท้อนให้เห็นลักษณะภูมิประเทศที่เป็นพื้นที่ริมน้ำหรือใกล้แหล่งน้ำได้แก่ วัดริมคลองยางบ้านปากคลองช้างบ้านท่ามะเกลือและคลองท่ามัทกะสัง

2. ภูมิโนเวศวิทยา

ภูมิ หมายถึง พื้น, ชั้น, พื้นเพ

ความรู้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 872)

โนเวศวิทยา หมายถึง เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตหรือสิ่งแวดล้อมที่ดำรงอยู่ในพื้นที่เดียวกัน (เกษม จันทรอังกูร, 2547: 51-52) ดังนั้น ภูมิโนเวศวิทยา จึงหมายถึง พื้นเพของการศึกษาองค์ประกอบในธรรมชาติของสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน การศึกษาภูมิโนเวศวิทยาที่ปรากฏในภูมินามตำบลเมืองบางซ่งในงานวิจัยฉบับนี้จะนำเสนอชื่อภูมินามที่สะท้อนให้เห็นการปรากฏของสิ่งไม่มีชีวิตในธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตตามธรรมชาติคือ พรรณพืชและพรรณสัตว์ ดังนี้

พรรณพืชที่ปรากฏในภูมินามตำบลเมืองบางซ่ง เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นความหลากหลายทางชีวภาพของตำบลตั้งแต่อดีต จากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบพรรณไม้จำนวน 24 ชนิด รวมภูมินามทั้งสิ้น 32 ชื่อ จำแนกเป็น 5 ประเภท

1) ไม้ยืนต้นขนาดใหญ่และขนาดกลางพบว่ามีจำนวน 18 ชื่อเช่น บ้านคลองแค บุ่งพลับ วัดป่าสะเดา เป็นต้น ที่สะท้อนให้เห็นลักษณะของพรรณไม้ยืนต้นขนาดใหญ่และขนาดกลาง โดยจำแนกพรรณไม้เป็น 13 ชนิด ได้แก่ โพธิ์ มะม่วง สัก ยาง มะเกลือ ประดู่ มะเดื่อ ไทร สะเดา ชี้เหล็ก แค พลับ และตะโก

2) ไม้ยืนต้นขนาดเล็กจากการศึกษาภูมินาม พบว่ามีจำนวน 3 ชื่อได้แก่ วัดป่าทุกระถิ่น วัดป่าพุทรา และบ้านกอกเตย จากชื่อสะท้อนให้เห็นภูมิโนเวศวิทยาด้านพืชพรรณไม้ยืนต้นขนาดเล็ก 3 ชนิด ดังต่อไปนี้ กระถิ่น พุทรา เตยป่า ในปัจจุบันพรรณไม้เหล่านี้ไม่ปรากฏบริเวณสถานที่ตามชื่อเรียกแล้ว เช่น เตยป่าปัจจุบันไม่มีให้เห็นแล้ว ส่วนพุทราที่ปลูกหมุนเวียนกับอ้อย

3) ไม้ล้มลุกจากการศึกษาพบว่ามีจำนวน 3 ชื่อ สะท้อนให้เห็นลักษณะของพรรณไม้ล้มลุกจำนวน 3 ชนิด ดังต่อไปนี้คือ กล้าย ถั่ว และข้าว ชื่อ

ภูมินาม เช่น วัดปากกล้วย วัดไร่ถั่ว วัดปากกล้วยกับวัดไร่ถั่วเป็นซากโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนของกรมศิลปากรในปี พ.ศ.2543 การตั้งชื่อตั้งตามพรรณไม้ที่พบเห็นในสถานที่นั้น เมื่อปี พ.ศ.2543 และเนื่องจากพรรณไม้ดังกล่าวเป็นไม้ล้มลุกจึงชาวบ้านปลูกหมุนเวียนตามความต้องการของตลาด ดังนั้นปัจจุบันจึงไม่มีกล้วยกับถั่วปรากฏให้เห็นแล้ว

4) ไม้ตระกูลไผ่จากการศึกษาภูมินามพบการตั้งนามที่ปรากฏไม้ตระกูลไผ่ จำนวน 4 ชื่อ ได้แก่ บ้านไผ่พนม บ้านไผ่ขวาง โจ้หนองไผ่ และคลองบงที่สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของพรรณไม้ตระกูลไผ่ โดยจำแนกเป็น 2 ชนิด ดังต่อไปนี้ไผ่ทั่วไป และไผ่บง ในปัจจุบันก็ยังคงปรากฏลักษณะตามชื่อเรียก

5) พรรณไม้พื้นเมืองจากการศึกษาภูมินามของ สะท้อนให้เห็นลักษณะของพรรณพืชต่างๆ ที่พบในท้องถิ่นนั้นๆ ปรากฏว่ามีพรรณพืชบางชนิดเป็นพรรณไม้พื้นเมืองที่ไม่อาจจะระบุแน่ชัดได้ว่าเป็นต้นอะไร ซึ่งอาจเกิดจากหลายสาเหตุ เช่น การออกเสียงเพี้ยนสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน หรือเรียกจากประโยชน์ใช้สอยของพืชชนิดนั้น เช่น เปลือกของต้นไม้ชนิดหนึ่งนำมาใช้สับกับฟันจะทำให้ฟันขาว (เนื่องจากคนสมัยก่อนกินหมากทำให้ฟันดำ) ต้นไม้ชนิดนั้นจึงเรียกตามประโยชน์ใช้สอยว่า ต้นสีฟัน ทั้งนี้จากการศึกษาภูมินามที่มีลักษณะนี้มีจำนวน 2 ชื่อ ได้แก่คลองท่ามกกระสัง และคลองสีฟันปัจจุบันพบเพียงลักษณะพื้นที่ที่เป็นคลองแต่ไม่ปรากฏพรรณไม้เหล่านี้บริเวณคลองแล้ว

พรรณสัตว์ที่พบในภูมินามของตำบลเมืองบางซ่ง สะท้อนให้เห็นความหลากหลายทางชีวภาพด้านความสมบูรณ์ของธรรมชาติ อันเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์เล็กสัตว์ใหญ่นานาชนิดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จากการเก็บข้อมูลพบภูมินามที่ปรากฏพรรณสัตว์จำนวน 8 ชนิด จำแนกออกเป็น 4 ประเภท ดังต่อไปนี้

1) สัตว์บกมีจำนวน 6 ชื่อ ที่สะท้อนให้เห็นลักษณะของพรรณสัตว์จำแนกเป็น 5 ชนิดดังนี้ ช้าง

ควาย หมูป่า ลิง และหมาจิ้งจอก ปรากฏชื่อภูมินาม คือ บ้านปากคลองช้าง คลองวังควาย คลองหมูโจน ถ้ำลิง และถ้ำหมาจิ้งจอกปัจจุบันชื่อเหล่านี้เป็นเพียงชื่อเรียก ไม่ปรากฏให้เห็นพรรณสัตว์ตามชื่อแล้ว

2) สัตว์ปีก ปรากฏจำนวน 1 ชนิด คือ ค้างคาว ชื่อนาม คือ ถ้ำค้างคาวเป็นถ้ำที่มีค้างคาวอาศัยอยู่จำนวนมาก ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

3) สัตว์เลื้อยคลาน ปรากฏจำนวน 2 ชนิด คือ แอ้งและงู ชื่อนาม คือ หมูบ้านแอ้ง เป็นหมู่บ้านที่มีแอ้งชุกชุม ในปัจจุบันคนในหมู่บ้านนี้นิยมเลี้ยงแอ้งตามธรรมชาติ และมีความเชื่อว่าหากบ้านใดเลี้ยงแอ้งแล้วแอ้งตายจะเกิดสิ่งอวมงคลขึ้นในบ้าน และคลองแม่เป็ยเป็นสถานที่ที่พบงูเห่าชุกชุมจึงไม่ค่อยมีใครเข้าใช้ประโยชน์ ปัจจุบันก็คงลักษณะเดิม

4) แมลง ปรากฏจำนวน 1 ชนิด 1 ชื่อ คือ บุงอีหิง เป็นลักษณะของแหล่งน้ำที่มีหิ่งห้อยมากินน้ำตอนกลางคืน ปัจจุบันไม่พบแล้วเนื่องจากบุงอีหิงถูกชาวบ้านไถ่กลบเปลี่ยนเป็นที่สำหรับทำนา ดังนั้นบุงอีหิงจึงเหลือแต่ชื่อเท่านั้นด้านความหลากหลายทางวัฒนธรรม จากการศึกษาภูมินามสะท้อนให้เห็นความหลากหลายทางวัฒนธรรมในตำบลเมืองบางซ่งตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จำแนกออกเป็น 2 ประเภท คือ ภูมิวัฒนธรรม เป็นลักษณะการแสดงออกทางวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน และภูมิชื่อบุคคล เป็นการสะท้อนวัฒนธรรมการตั้งชื่อสถานที่โดยให้เกียรติเจ้าของพื้นที่หรือผู้ครอบครองพื้นที่ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ภูมิวัฒนธรรมคือพื้นเพทางวัฒนธรรมอันเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความเจริญงอกงาม รวมถึงวิถีชีวิตของคนแต่ละพื้นที่ด้วย วัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่จะแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับความเชื่อและค่านิยม สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิด ประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ อันเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนแต่ละชุมชน จากการศึกษาภูมินามในตำบลเมืองบางซ่ง พบภูมินามที่สะท้อนภูมิวัฒนธรรมของคนในชุมชนจำนวน 53 ชื่อ จำแนกได้เป็น 5 ประเภท ได้แก่

1) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จำนวน 30 ชื่อ ประกอบด้วย

1.1) สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของชุมชน จำนวน 13 ชื่อ เช่น มณฑปโบราณ หอคอยรบ สระคู ในปัจจุบันสถานที่เหล่านี้ยังคงปรากฏให้เห็นเป็นโบราณสถานกระจายอยู่ในพื้นที่รอบชุมชน การตั้งชื่อสะท้อนความเป็นประวัติศาสตร์ และลักษณะที่เด่นชัดของสถานที่ เช่น ชื่อเรียกมณฑปโบราณ มีภูมินามคือมณฑปนี้สร้างขึ้นราวศตวรรษที่ 18 ชาวบ้านถึงเรียกชื่อตามความเก่าแก่ หอคอยรบ สะท้อนประวัติศาสตร์ คือ สมัยก่อนเมืองบางซ่งเป็นสมรภูมิรบ หอคอยรบเป็นที่สังเกตการณ์เข้าศึก ตั้งอยู่บนยอดเขาเตือ เป็นจุดที่สามารถมองเห็นทัศนียภาพของเมืองบางซ่งได้รอบด้าน

1.2) เรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เคยเกิดขึ้นในท้องถิ่น จำนวน 2 ชื่อ ได้แก่ ถนนคนเกณฑ์ สะท้อนเหตุการณ์ในชุมชน คือ การเกณฑ์คนมาช่วยกันสร้างถนนเพื่อความสะดวกในการคมนาคม และฝ่ายมะโกมาลัย ตั้งชื่อเพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งความร่วมมือร่วมใจกันสร้างฝายหินฝายแรกของเมืองบางซ่งที่อยู่บริเวณต้นตะโกใหญ่

1.3) ตำแหน่งที่ตั้งหรือลักษณะการตั้งชุมชน จำนวน 3 ชื่อ ได้แก่ บ้านนากลาง บ้านปากคลองช้าง และวัดป่าสักใต้ แสดงลักษณะการตั้งชุมชนและทิศทางในการตั้งสถานที่

1.4) กลุ่มชนหรือชาติพันธุ์ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จำนวน 2 ชื่อ ได้แก่ บ้านนาลาว และคลองลาว สะท้อนให้เห็นชาติพันธุ์ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือ คนลาว ที่อพยพมาจาก อ.เถิน จ.ลำปาง เข้ามาทำมาหากินที่เมืองบางซ่ง บ้านนาลาว คือ คนลาวกลุ่มนี้เข้ามาตั้งชุมชนและประกอบอาชีพทำนา ส่วนคลองลาวคือคลองที่ใช้การจ้างแรงงานของคนลาวมาขุดคลอง

1.5) ชื่อบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นการตั้งชื่อตามผู้นำ จำนวน 10 ชื่อ เช่น ฝายนครพระราม เป็นการตั้งชื่อเพื่อให้เกียรติพระยานครพระราม นายอำเภอสวรรคโลกที่นำงบ

ประมาณเข้ามาสร้างฝาย เหมือนครูพวงคือ ครูพวง เป็นผู้นำในการขุดเหมืองเพื่อนำน้ำมาให้ชาวบ้านทำการเกษตร เป็นต้น

2) ตำนานและนิทานพื้นบ้าน จำนวน 4 ชื่อ บุคคลในตำนานได้แก่ พระร่วง ชาวบ้านเชื่อว่า พระร่วงเป็นผู้มีวิชาสิทธิ์ มีการตั้งชื่อสถานที่ เครื่องรางและพันธุ์ไม้โดยใช้นามพระร่วง ดังนี้ ถนน พระร่วง บ่อน้ำพระร่วง ข้าวตอกพระร่วง และ ต้นมะขามพระร่วง

3) วิถีชีวิต การศึกษาภูมินามพบวิถีชีวิตของคนในชุมชนในด้านของการจัดการน้ำเพื่อไปทำการเกษตร สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมในการประกอบอาชีพของคนในชุมชน คือ เกษตรกรรม นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นความร่วมแรงร่วมใจสามัคคีของคนในชุมชนอีกด้วย ปรากฏภูมินามในลักษณะนี้จำนวน 10 ชื่อ เช่น ฝาย ตาหมัด เหมืองตาขึ้น เป็นต้นฝายตาว่าเหมืองตาขึ้นเป็นการจัดการน้ำเพื่อผันน้ำไปทำการเกษตร ตาขึ้นเป็นผู้นำในการขุดเหมืองเพื่อนำน้ำมาลงที่ฝายตาว่า เดิมฝายตาว่าเป็นฝายดิน แต่ในปัจจุบันเทศบาลเมืองบางซ่งได้ใช้งบประมาณปรับปรุงกลายเป็นฝายคอนกรีตที่มีความสำคัญในการกักเก็บน้ำสำหรับการเกษตร

4) ความเชื่อและค่านิยม ปรากฏในภูมินามจำนวน 7 ชื่อ จำแนกเป็น

4.1) ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์และสิ่งเหนือธรรมชาติ จำนวน 5 ชื่อ เช่น บ่อพญานาค ศาลเจ้าพ่อท่ามะเกลือ เป็นต้น สะท้อนความเชื่อเรื่องของพญานาค ผี เจ้าพ่อเจ้าแม่ ปัจจุบันบ่อพญานาคตั้งอยู่บริเวณวัดโบสถ์ มีเรื่องเล่าว่ามีคนพบรอยเท้าคล้ายเท้าพญานาคบริเวณใกล้บ่อน้ำ ศาลเจ้าพ่อท่ามะเกลือ เป็นศาลที่ใช้ทำพิธีจับเบ๊ยตามความเชื่อของคนเมืองบางซ่ง ว่าหากเกิดจากการเจ็บป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ รักษาแผนปัจจุบันไม่หายก็ต้องมาทำพิธีจับเบ๊ยกับหมอจับเบ๊ยเพื่อแก้ของ คือ นำของไปเช่น ไหว้ผีที่ทำให้เจ็บป่วย

4.2) ความเชื่อเกี่ยวกับมงคลนามเป็น การตั้งชื่อเพื่อความเป็นสิริมงคล แสดงความพิเศษ อัจฉริยะ ปรากฏจำนวน 2 ชื่อ ได้แก่ วัดโพธิ์ทอง เป็นวัดที่มีต้นโพธิ์เหลืองอร่ามประดุจทองคำและ บ่อน้ำทิพย์เป็นบ่อน้ำที่มีความอัศจรรย์ ตามความเชื่อของคนเมืองบางซ่ง เชื่อว่าน้ำจากบ่อน้ำทิพย์สามารถรักษาโรคได้ ปัจจุบันบ่อน้ำทิพย์ตั้งอยู่บริเวณเขาวงพระจันทร์ แต่น้ำในบ่อขุ่นไปหมด จึงไม่ค่อยมีคนนำน้ำมาดื่มเพื่อรักษาโรค

5) สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปรากฏภูมินามจำนวน 3 ชื่อ ได้แก่ หลวงพ่อขาวเนรมิต หลวงพ่อสามพี่น้อง และ พระสามสมัย

2. ภูมิชื่อบุคคล

การตั้งชื่อสถานที่โดยใช้นามของบุคคลผู้เป็นเจ้าของที่ดิน เป็นการแสดงให้เห็นวัฒนธรรมของชุมชน ที่มีการให้เกียรติซึ่งกันและกัน ทั้งนี้เนื่องมาจากเมืองบางซ่งเคยเป็นเมืองที่รุ่งเรืองในอดีต เห็นได้จากมีการขุดพบแนวกำแพงเมืองขนาดใหญ่ รวมถึงโบราณสถานจำนวนมากในพื้นที่ ต่อมาเมื่อเวลาผ่านไป ทางกรมเปิดให้ประชาชนเข้าจับจองพื้นที่เพื่อใช้เป็นที่ดินทำกิน ดังนั้นที่ดินจึงปรากฏโบราณสถานเก่าแก่อยู่หลายแห่ง หากโบราณสถานตั้งอยู่ในที่ดินของใคร ชาวบ้านจะเรียกลักษณะของโบราณสถานตามด้วยชื่อของผู้ครอบครองที่ดิน จากการศึกษาปรากฏภูมินามในลักษณะนี้จำนวน 16 ชื่อ เช่น กรุดาทองกรุดาแก้ว กรุยายชี เป็นต้น

สรุปผลการวิจัย

1. เครือข่ายชุมชนที่สร้างจากวิถีวิทยาของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR : Community-base Research) เป็นเครือข่ายที่เข้าใจกระบวนการวิจัย ปฏิบัติการวิจัยในฐานะนักวิจัยตั้งแต่การวางแผน พัฒนางานวิจัย ออกแบบงานวิจัย วางแผนและเก็บข้อมูลภาคสนาม วิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน และสรุปองค์ความรู้ไปเผยแพร่ให้กับคนในชุมชน รวมถึงสามารถ

ทำงานร่วมกันเป็นทีมจนงานสำเร็จลุล่วงได้

2. ภูมินามสะท้อนให้เห็นความหลากหลายทางชีวภาพและความหลากหลายทางวัฒนธรรมในพื้นที่ ดังนี้ หลากหลายทางชีวภาพ ปรากฏจำนวน 96 ชื่อจำแนกเป็นภูมินามด้านลักษณะทางภูมิศาสตร์ จำนวน 56 ชื่อ และด้านภูมินิเวศวิทยา จำนวน 30 ชื่อ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม จำนวน 69 ชื่อ จำแนกเป็นภูมินามที่สะท้อนภูมิวัฒนธรรม จำนวน 53 ชื่อ และภูมิบุคคล จำนวน 16 ชื่อ นอกจากนี้คุณค่าของภูมินามยังสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของความหลากหลายทางชีวภาพและความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่หลอมรวมความเป็นอัตลักษณ์ของตำบลเมืองบางซ่งอีกด้วย

อภิปรายผลการวิจัย

การสร้างเครือข่ายชุมชนเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญในการพัฒนาท้องถิ่น เนื่องจากเครือข่ายชุมชนเป็นการร่วมมือกันของชุมชนเพื่อก่อให้เกิดองค์ความรู้หรือสัมฤทธิ์ผลด้านใดด้านหนึ่งแก่ท้องถิ่น อีกทั้งยังเป็นการสร้างความสามัคคีในชุมชน สอดคล้องกับธีรวิชัย จันทกุล (2557: 1408) ที่กล่าวว่า การเป็นเครือข่ายนอกจากจะเป็นการหนุนเสริมช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายในเครือข่ายด้านต่างๆ แล้ว ยังมีกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำให้ชุมชนเกิดการรวมกลุ่มกัน และรู้จักที่จะแก้ปัญหาในชุมชนด้วยตนเอง นอกจากนี้การเรียนรู้ในลักษณะเครือข่ายยังเป็นการแก้ปัญหาหรือทำกิจกรรมในลักษณะบูรณาการเชื่อมโยงมิติต่างๆ เข้าด้วยกัน อีกทั้งการสร้างเครือข่ายชุมชนตามวิถีวิทยาของงานวิจัยแบบ CBR เป็นการสร้างความเข้าใจร่วมกันของคนในชุมชนให้ตระหนักเห็นคุณค่าของท้องถิ่น กระบวนการของการสร้างเครือข่ายและการทำงานของเครือข่ายเน้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้านให้เข้ามาเป็นนักวิจัย มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนงานวิจัย และนำผลงานวิจัยมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นของตน สอดคล้องกับกาญจนา แก้วเทพ (2553: 41) ที่กล่าว

ถึงกิจกรรมของงานวิจัยแบบ CBR ว่าตลอดเส้นทางของกระบวนการวิจัยแบบ CBR มีกิจกรรมที่เน้นการสร้างการเข้าใจร่วม/สัมมาทิฐิ สำหรับผู้คนทุกส่วนที่เข้ามาข้องแวะกับกระบวนการวิจัย และรูปแบบกิจกรรมที่สำคัญของ CBR คือ การคืนข้อมูลให้ชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นนวัตกรรมอย่างหนึ่งของ CBR คือ หลังจากที่เก็บข้อมูลมาแล้วหรือมีการวิเคราะห์ร่วมกันกับชุมชน หรือให้ชุมชนตรวจสอบ/แสดงความคิดเห็นต่อการวิเคราะห์ การสร้างความเข้าใจร่วมกันตลอดเส้นทางของการวิจัย

คุณค่าของภูมินามสะท้อนให้เห็นความหลากหลายทางชีวภาพ คือ การตั้งชื่อตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ ได้แก่ บริเวณที่เป็นแหล่งน้ำ รองลงมาคือภูเขาและหน้าผา ถ้ำ หินและแร่ พื้นที่ริมน้ำ ที่สูง เนินหรือดอน และเส้นทางหรือถนน ตามลำดับ ผลงานวิจัยสอดคล้องกับสินี อำพันธ์ และสมเกียรติ รัชมณี (2557) ที่วิจัยเรื่องชื่อบ้านนามเมืองจังหวัดบุรีรัมย์ : กรณีศึกษาอำเภอพุทไธสง นาโพธิ์ และบ้านใหม่ไชยพจน์ ผลการวิจัยพบว่าที่มาของชื่อหมู่บ้านที่ปรากฏมากที่สุด คือ ภูมิประเทศ ดังนั้นการศึกษาภูมินามทำให้เห็นความหลากหลายของภูมิประเทศในตำบลเมืองบางซ่งที่มีทั้งภูเขา ที่ราบ แหล่งน้ำ และแร่ธาตุด้านภูมินิเวศวิทยา พบชื่อที่ปรากฏให้เห็นพรรณพืชและพรรณสัตว์ในตำบลเมืองบางซ่ง ผลงานวิจัยสอดคล้องกับผลการวิจัยของโอฬาร รัตนภักดี และวิมลศิริ กลิ่นบุปผา (2551) ที่วิจัยเรื่อง ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปาง ผลการวิจัยพบว่าภูมินามของหมู่บ้านสามารถสะท้อนให้เห็นพรรณพืชพรรณสัตว์ในจังหวัดลำปาง การศึกษาภูมินามของตำบลเมืองบางซ่งสะท้อนให้เห็นความหลากหลายทางชีวภาพ ด้านภูมินิเวศวิทยาด้านความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทางธรรมชาติที่เป็นพืชพรรณต่างๆ ตามธรรมชาติ และที่มนุษย์ปลูกขึ้น โดยจากชื่อภูมินามยังสะท้อนลักษณะพื้นที่และความหนาแน่นของพรรณไม้ เช่น พรรณไม้ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ จะใช้คำว่า ป่าดง พรรณไม้ที่มนุษย์ปลูกขึ้นอาจจะเพื่อการสร้าง

อาชีพ จะใช้คำว่า ไร่ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้สามารถบ่งชี้ให้เห็นถึงลักษณะของพรรณไม้/ความหนาแน่นของพรรณไม้ที่เกิดขึ้นในตำบลด้วย

การศึกษาความหลากหลายทางวัฒนธรรมพบว่า มีภูมินามที่ปรากฏให้เห็นความหลากหลายทางวัฒนธรรม ด้านภูมิวัฒนธรรม แบ่งออกเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ตำนานและนิทานพื้นบ้าน วิถีชีวิต ความเชื่อและค่านิยม สิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของคนในตำบลเมืองบางขลัง รวมถึงการดำเนินชีวิต เช่น มีความเชื่อในเรื่องพุทธศาสนา เชื่อเรื่องผีและสิ่งเหนือธรรมชาติ รวมถึงวิถีชีวิตในการประกอบอาชีพ คือเกษตรกรรม ความสามัคคีช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และภูมิวัฒนธรรมที่แสดงความรุ่งเรืองในอดีตที่สะท้อนออกมาผ่านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็น โบราณสถาน วัดวาอาราม ล้วนแล้วแต่ฝังรากฐานของวัฒนธรรมอันดงามตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และด้านภูมิชื่อบุคคล สะท้อนให้เห็นนิสัยใจคอของคนในตำบลที่เคารพและให้เกียรติซึ่งกันและกัน กล่าวคือ เมืองบางขลังเป็นเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรืองในอดีต ปัจจุบันจึงพบโบราณสถานต่างๆ มากมายกระจายอยู่ทั้งทั้งตำบล และหากว่าโบราณสถานนั้นๆ ตั้งอยู่ในที่ดินของใคร ชาวบ้านก็จะเรียกชื่อโบราณสถานนั้นๆ ตามชื่อของผู้ครอบครองที่ดิน สิ่งเหล่านี้ถือเป็นการให้เกียรติซึ่งกันและกัน ผลการวิจัยสอดคล้องกับแนวคิดของศรีศักร วัลลิโภดม (2551: 44) ที่กล่าวถึงภูมินามและวัฒนธรรมของท้องถิ่นว่า คำว่าชื่อบ้านนามเมืองเป็นการค้นเรื่องของชื่อของชุมชนเป็นสำคัญ แต่การศึกษาเกี่ยวกับชื่อสถานที่ในที่นี้หมายถึงการศึกษาบรรดาชื่อสถานที่ต่างๆ ซึ่งคนในท้องถิ่นรู้จักสืบทอดกันมาจนปัจจุบัน เป็นพื้นที่ซึ่งเดิมเป็นนิเวศธรรมชาติ แต่ได้มาปรับเปลี่ยนเป็นนิเวศวัฒนธรรมจากการปรับตัวของผู้คนในชุมชน ดังนั้นนิเวศวัฒนธรรมจึงเป็นองค์รวมของการศึกษาชื่อสถานที่ ดังนั้นการศึกษาภูมินามจึงสะท้อนให้เห็นภูมิวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นในอดีตจนถึงปัจจุบันได้

ข้อสังเกตในการตั้งนามของสถานที่ในตำบลเมืองบางขลังพบว่าการตั้งนามส่วนใหญ่ตั้งตามลักษณะทางกายภาพที่มองเห็นและใช้เป็นชื่อเรียกตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงหรือปรับเปลี่ยนตามปัจจัยด้านภาษา สังคมหรือการเมืองแต่อย่างใด ผลการวิจัยนี้ไม่สอดคล้องกับผลการวิจัยของน้องนุช มณีอินทร์ (2543) ที่ศึกษาเรื่องการปรับเปลี่ยนชื่อของหมู่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่าชื่อหมู่บ้านมีการปรับเปลี่ยนเป็น 3 ลักษณะ คือ การปรับเปลี่ยนด้านศัพท์ตัวสะกด และโครงสร้างทางภาษา ปัจจัยในการปรับเปลี่ยนชื่อหมู่บ้าน มี 4 ปัจจัย คือ ภาษา ภูมิประเทศ สังคม และการเมืองการปกครอง และผลงานวิจัยของนลินี อำพันร์ และสมเกียรติ รัชษ์มณี (2557) ที่ศึกษาชื่อบ้านนามเมืองจังหวัดบุรีรัมย์ในประเด็นการเปลี่ยนแปลงชื่อหมู่บ้าน มีการเปลี่ยนแปลง 3 ลักษณะ คือ การเปลี่ยนชื่อใหม่ การเปลี่ยนแปลงศัพท์ และการเปลี่ยนแปลงเสียง

จะเห็นได้ว่าการตั้งชื่อสถานที่ในตำบลเมืองบางขลังสะท้อนให้เห็นความหลากหลายทางชีวภาพ มักจะตั้งชื่อตามลักษณะภูมิประเทศ พรรณพืช พรรณสัตว์ในชุมชน และการตั้งชื่อยังสะท้อนสภาพสภาพสังคมวัฒนธรรมของพื้นที่รอบคลุมความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ดังนั้นการศึกษาภูมินามจึงสะท้อนให้เห็นภาพรวมของชุมชนในทุกมิติทั้งที่มองเห็นและมองไม่เห็น จึงกล่าวได้ว่าภูมินามสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของมนุษย์ ธรรมชาติ และสังคมได้

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้ได้รับงบประมาณสนับสนุนการวิจัยจากโครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษา และการพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ ของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ. (2553). *คุณลักษณะ & วิถีวิทยางานวิจัยเพื่อท้องถิ่น*. เชียงใหม่: วนิตการพิมพ์.
- เกษม จันทรแก้ว. (2547). *วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- นลินี อำพัน และสมเกียรติ รัชมณี. (2557). *ชื่อบ้านนามเมืองจังหวัดบุรีรัมย์: กรณีศึกษา อำเภอพุทไธสง นาโพธิ์ และบ้านใหม่ไชยพจน์*. วารสารรมยสาร. 12 (2), 75-89.
- น้องนุช มณีอินทร์. (2543). *การปรับเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่*. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาภาษาไทย) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธีรวิทย์ จันทกุล. (2557). *การสร้างเครือข่ายร่วมสร้างชุมชนท้องถิ่นสู่ตำบลสุขภาวะ กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลควนรู อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา*. ใน การประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติครั้งที่ 5, หน้า 1405 – 1413. สงขลา: มหาวิทยาลัยหาดใหญ่.
- ไพฑูรย์ ปิยะปกรณ. (2537). *ภูมินามทั่วไปในการตั้งถิ่นฐานหมู่บ้านชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ วิเคราะห์รูปแบบทางภูมิศาสตร์ของนามทั่วไป*. วารสารภาษาและวัฒนธรรม. 13 (2).
- ยศ สันตสมบัติ. (2556). *มนุษย์กับวัฒนธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ :มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์.
- วิสุทธิ ไบไม้. (2557). *การศึกษาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2551). *พิพิธภัณฑ์และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์.
- สุจิตลักษณ์ ดีผดุง. (2543). *ชื่อหมู่บ้านในจังหวัดนครปฐม*. วารสารภาษาและวัฒนธรรม. 19(1).
- สุชาติ แสงทอง. (2558). *การพัฒนาศักยภาพเครือข่ายนักวิจัยทางวัฒนธรรม*. (เอกสารอัดสำเนา).
- สมณฑา พรหมบุญ. (2545). *ความหลากหลายทางชีวภาพ*. ใน *ความหลากหลายทางชีวภาพในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2547). *พจนานุกรมล้านนา-ไทยฉบับ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: มิ่งเมือง.
- โอฬาร รัตนภักดี และวิมลศิริ กลิ่นบุปผา. (2551). *ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปาง*. (เอกสารอัดสำเนา).